

УДК 159.955.1

Особливості прояву ригідності у держслужбовців

Ніколаєва І.В.

У статті продемонстровані особливості прояву ригідності у держслужбовців, і вказано на те, що держслужбовці схильні проявляти помірно-високі рівні ригідної поведінки: вони вперті, педантичні, в поведженні і мисленні мають стереотипії. Показано, що високий рівень сенситивної ригідності притаманний держслужбовцям вікової групи 25-46 років.

Ключові слова: особистість, ригідність, державний службовець

В статье продемонстрированы особенности проявления ригидности в госслужащих, и указано на то, что госслужащие склонны проявлять средне- высокие уровни ригидного поведения: они упрямые, педантичные, в поведении и мышлении имеют стереотипии. Показано, что высокий уровень сенситивной ригидности присущий возрастной группе госслужащих 25-46 лет.

Ключевые слова: личность, ригидность, государственный служащий

The article demonstrates the features of public servants' manifestation of rigidity, and pointed out that civil servants tend to have medium high level of rigid behavior: they are obstinate, pedantic; they have stereotypes in behavior and in the way of thinking. It is shown that a high level of sensitive rigidity is common for 25-46 years old public servants.

Key words: rigidity, personality, civil servant

В умовах реформування системи державної служби зростає відповідальність кадрових служб за формування висококваліфікованого апарату виконавчої влади, ефективне використання кадрового потенціалу державних органів. Використання надбань психології управління кадрами передбачає урахування індивідуально-психологічних особливостей людей, соціально-психологічних закономірностей їхньої взаємодії в організації та вплив цих чинників на задоволеність працівників роботою та ефективність їхньої діяльності.

Специфіка вивчення психологом індивідуально-психологічних особливостей державного службовця полягає в тому, що діагностується загальноособистісна зрілість (інтелект, мислення, мова тощо) та якості особистості, які важливі для виконання професійної діяльності державного службовця. Професійні якості вивчають частіше, так С. Бочарова, М. Джаманова, Л. Карамушка, А. Леонтьєв, Р. Немов, Л. Орбан-Лембрик, В. Солоніна, Є. Таранова та інші. Присвятили свої дослідження цієї проблемі і визначили, що професійні якості - це індивідуально-психологічні властивості особистості людини, які відрізняють її від інших і відповідають вимогам даної професійної діяльності; вони є умовою її успішної виконання. М. Яристю вказував на те, що певні професійні якості обумовлюють професійну компетентність державного службовця. Головною якістю в роботі державного службовця, на думку М. Яристого, є коректність і порядність. До необхідних якостей було віднесено: відданість справі (56,5%), об'єктивність (51,7%), вміння аналізувати (50,9%). Щодо вивчення інтелектуальної діяльності, мислення і мови досліджень в психологічній науці недостатньо. Відомо, що для виконання інтелектуальної діяльності (опрацювання інформації, дослідження та освоєння нових дій) потрібен середній рівень мозкової активності, так званий стан готовності. Причому, для кожної людини існує свій оптимум активації (активності мозку й тіла), в ході якого реєструється зростання мотивації діяльності, виникають і утримуються позитивні емоції тощо [6]. Р. Френкін аналізує ряд досліджень, результати яких свідчать про залежність такого оптимуму від рівня тривоги, інтроверсії, нейротизму та багатьох інших психофізіологічних факторів. Враховуючи те, що для співробітників більшості державних установ ситуація невизначеності термінів виконання завдання або, навпаки, дефіциту часу, так само, як і брак інформації або нечіткість вимог, є нормою, то для державних службовців ускладнені умови діяльності – звичний виробничий контекст. Результати досліджень ефективності виконання виробничих завдань в ускладнених умовах не містять однозначної інформації. Дані окремих авторів (М. Дьяченко, Л. Кандибович) свідчать про порушення пізнавальної сфери, зокрема – сприймання, процесів мислення, емоційно-вольової регуляції. Б. Мелікова наводить фактологічні дані на доказ того, що в ситуації стресу відмовляють аналітико-синтетичні механізми свідомості, ті, що відповідають за семантичну переробку інформації. За даними А.С. Кондратевої суб'єкти які проявляють некомпетентність в професійній діяльності властива ригідність. Отже, вивчення особливостей прояву ригідності у держслужбовців є актуальним.

Теоретичний аналіз проблеми ригідності показує, що дослідники не мають однозначного визначення цьому поняттю. Історично ригідність розглядається як одна з форм фіксованої поведінки. Використання цього терміну в психології запропонував К. Левін в 1936 році. На думку Г.В. Залевського, К. Левін не надав чіткого визначення ригідності, але з останньою зв'язувалися такі поняття як стереотипія, педантичність, негнучкість волі і потреб, інтелектуальна тугоподвіжність.

Вивчаючи феномен ригідності, Н.Д. Левітов[3] вказував на те, що фізіологічний механізм ригідності був розкритий І.П. Павловим. Ригідність І.П. Павловим розглядалася як одна з форм фіксованої поведінки. І.П. Павлов надавав цьому стану більше значення, зближуючи його із стереотипністю і нав'язливістю. У основі ригідності лежить застійність або інертність нервових процесів, де «інертність, з одного боку, є нормальне явище, а з іншої - перехідне в патологічний стан при відомих мірах». У літературі висловлюються думки про необхідність розрізняти такі поняття як ригідність і інертність, що виражається в нездатності до швидких перемикань. Ригідність, на думку Г.В. Залевського, немає інертності. Ці поняття не тотожні і не зводяться до такого явища, яке вимірюється «швидкістю переходу від одного стереотипного способу

розумової або практичної дії до іншого».

У теорії ригідності, що розвивається Г.В. Залевським і його послідовниками, ригідність і крайня її міра (фіксовані форми поведінки), розуміються в їх обумовленості філогенезу (тобто мають коріння «філогенезу»). В теорії йдеться про цілісну людину, але використовується системний рівень дещо іншого порядку - людина розуміється в єдності з умовами її життєдіяльності, а фіксовані форми поведінки забезпечують момент переходу від одних умов життєдіяльності до інших, коли відбувається зіткнення старого досвіду з новим, таким, що лише зароджується.

На думку Е.В. Галажиського[1], ригідність фіксує позаситуативну диспозиційність, що стала стійкою властивістю людини («особистісна ригідність»). На сучасному етапі ригідність можна розглядати як позаситуативний особовий конструкт, що характеризує міру відвертості людини при взаємодії зі світом.

В роботі Г. Клаусса ригідністю є «психічна властивість, яка виражається у відсталості, негнучкості поведінкових тенденцій в нерухомості і малій готовності до перемикань». Вчений розділяє поняття ригідності і стійкості, а останню визначає як «особливість характеру, тісно пов'язана із завзятістю і твердістю принципів, реалізовується в стабільності переконань» [цит. по 2, с.16].

W. Lankes характеризує ригідність не тільки як стан протилежний мінливості, але і як стан, що виражає стійкість перед труднощами, вірність, сумлінність, тим самим, даючи ригідності позитивну оцінку [7].

Юган широко розумів ригідність, ототожнюючи її з установкою в розумових процесах, яка вивчалася психологами Вюрцбургської школи. Установка, в даному випадку, може бути інтерпретована як пасивний чинник інертності, застійності, як свого роду бар'єр до дії.

Ригідність як ефект установки, розглядають у своїх роботах А. і Е. Лачінси[7]. Вони відзначають відповідну установці стереотипність поведінки, її незмінність, непристосованість до нових умов, неперемиканість поведінки на новий напрямок, що нерідко є перешкодою для адекватної поведінки в нових умовах, джерелом переключувань, помилок та ілюзій. На їхню думку, те, що присутнє в діях уявлень, можна виявити в діях всіх інших психічних функцій, оскільки воно є загальним фактором. Таке загальне значення Лачінси визначають, як ригідність, яка об'єднує всі види фіксованих дій, і проявляються всюди, де звичне завдання потрібно виконати новим способом (тобто перемикання установок) [7].

Про ригідності як властивості установки, пише в одному зі своїх праць Ш.А. Надірашвілі. Він вважає, що «стійкість або ригідність установки виражається в тому, як довго зберігає певна установка свою дію, як довго людині не вдається вийти з-під впливу дії певної фіксованої установки» [4, с.119].

Согласно Н.Л.Эліава, установка не завжди означає ригідність, і якщо мова йде про психологічну сутність установки, треба мати на увазі не особистість і її прояви, а той факт, що вона, будучи модусом самого суб'єкта і, відображаючи об'єктивну ситуацію його діяльності, являє собою внутрішні умови ефекту зовнішнього впливу: установка, сама змінюється і перебудовується під впливом об'єктивного світу [5].

При експериментальних дослідженнях вивчення ригідності у зарубіжній психології у нормальних піддослідних білі отримані наступні дані. Б. Питчер и С. Стэси у своєму дослідженні зіставили результати тестування ригідності з даними шкали з діагностики схильності до панування або підпорядкування. Отримані результати показали, що ригідні випробовувані більш схильні не панувати, а підкорятися. Д. Джексон, С. Мессік и К. Соллі також виявили у ригідних досліджуваних готовність підкорятися авторитету. Р. Кеттел отримав негативну кореляцію ригідності з прагненням до домінування і тим, що він назвав інтеграцією або цілісністю характеру. Зближення таких рис особистості як догматизм, авторитаризм, націоналізм та ін можна знайти в роботах Д. Креча и М. Рокіча. Причому, ці риси називають ригідністю вищого порядку. На думку Ж. Аткинсона і У.П. Літвіна, ригідність є узагальненою властивістю особистості, причому саме придбаною властивістю, а не властивістю нервових процесів [цит. по 2].

Аналіз як вітчизняного, так і зарубіжного дослідницького матеріалу свідчить про те, що до теперішнього часу не визначена єдина позиція зв'язку ригідності і віку. За одними даними, вона знаходиться у зворотній залежності, тобто з віком ригідність зменшується, на інших, з віком ригідність збільшується. Дані, отримані психологами Вашингтонського університету, свідчать про те, що в ході проведених досліджень проявилася тенденція до посилення ригідності з віком, і втрату так званої рухливості й пластичності.

Адекватним підходом до вивчення психічної ригідності, на думку Г.В. Залевського, може бути системна (структурно-рівнева) концепція психіки, що дозволяє розглядати психічну ригідність у взаємозв'язку особистісних особливостей і поведінки, а також у комплексі характеристик її феноменології і механізмів[2].

Таким чином, проведений теоретичний аналіз вказує на те, що вчені не визначилися з термінологічним полем поняття ригідність: одні з них розглядають ригідність як фіксовану поведінку, другі - як одну з характеристик установки особистості; вивчають особливості особистісної ригідності, її залежності від віку, але досліджень особистісної ригідності у держслужбовців не проводилося. Тому основним завданням першого етапу нашого дослідження полягало в розкритті особливостей психічної ригідності. Згідно структурно-рівневої концепції Г.В. Залевського психічна ригідність розглядається нами як складне, багатовимірне явище, яке можливо оцінити за сукупністю експериментальних та тестових методів. Зокрема їм розглядаються такі підструктури особистості як динамічна, практична, когнітивна, емотивна, психосоціальна і обґрунтовуються методи дослідження ригідності в цих підструктурах. При цьому ці методи розрізняються як змістовно, так і організаційно. Нами була використаний методика Г.В. Залевського «Томський опитувач ригідності» («ТОР»).

Дані, отримані за допомогою методики «ТОР» дозволяють констатувати, що держслужбовці схильні проявляти помірні й високі рівні ригідної поведінки. Дані отримані за методикою представлені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Загальний розподіл за шкалами ригідності

Шкали	низький		помірний		високий		дуже високий	
	кіл-ть	%	кіл-ть	%	кіл-ть	%	кіл-ть	%
СКР	3	3	71	59	46	38	0	0
АР	11	9	69	57	39	33	1	1
УР	2	2	72	60	42	35	4	3
СР	9	7	54	45	51	43	6	5
РСТ	23	19	31	26	46	38	20	17
ПМР	2	2	44	37	69	58	5	4

Примітка: СКР – загальна ригідність, АР – актуальна ригідність, УР – установочна ригідність, СР – сенситивна ригідність, ПМР – преморбідна ригідність, РСТ – шкала ригідності як стану.

Як ми бачимо з таблиці 1 схильність до широких форм фіксованої поведінки притаманна 38% держслужбовців, тобто в них фіксуються високий рівень показників за шкалою загальної ригідності (СКР). Помірний рівень діагностувався у 59% випадків. Це означає, що майже третя частина від усіх учасників дослідження схильна до впертості, педантизму, стереотипії, персеверацій, нав'язливостей.

Значна доля держслужбовців (33%) має високий рівень прояву актуальної ригідності (шкала АР), яка визначається як нездатність за об'єктивної необхідністю змінити думку, ставлення, установку, мотиви поведінки, модус переживання і т. п.

Більш ніж у половині вибірки визначається високий рівень преморбідної ригідності (58%) – шкала ПМР. Тобто значна кількість учасників дослідження відмітила, що в підлітковому та юнацькому віці в них були труднощі у пристосуванні до змін і нових обставин, сором'язливість, впертість, недооцінку чи переоцінку власних можливостей, стеничність, педантизм. Лише 37% держслужбовців таких труднощів у зазначеному віці не визнають.

Достатньо висока частка держслужбовців має високий рівень прояву ригідності в емоційно-афективній сфері (шкала РСТ, 38%). Це означає, що в них довше ніж у помірноригідних, залишається почуття образи, досади, важче відбувається переключення від одного емоційного стану до іншого (мається на увазі довільність перемикавання, а не емоціональна лабільність); вони частіше фіксуються на будь-яких тривожних думках, довго звільнюються від почуття неспокою і тривоги. Стани страху, стресу, поганого настрою, втоми, хвороби посилюють ригідну поведінку.

Високий рівень сенситивної ригідності (СР) проявляється у значної частки держслужбовців (43%). Шкала сенситивної ригідності відображає рівень інтенсивності антипатії, тривоги, страху на які-небудь зміни чи нові події. Людям з високим рівнем даного виду ригідності притаманне чіпляння за звичне, відмова від пошуку нових рішень, тих чи інших проблем, підходів цілей.

Високий рівень усвідомленої позиції неприйняття змін і нового, яку відображає шкала установочної ригідності (УР) мають 35% держслужбовців.

Аналіз показників ригідності показав, що в досліджуваній вибірці значно високий процент осіб з високим рівнем різних форм ригідної поведінки. Він коливається від 33% (шкала АР- актуальна ригідність) до 58% (шкала ПМР). При цьому доля осіб високим загальним показником ригідної поведінки складає 38%. Ми припускаємо, що високі показники різноманітних форм ригідної поведінки обумовлені як специфікою діяльності держслужбовців, так і віковими змінами.

Для перевірки припущення про вплив вікових змін на прояви ригідної поведінки нами було проведено аналіз показників за віковими групами Розбіжності за показниками шкали УР (установочна ригідність) отримані на рівні статистичної значимості $p < 0.001$. Шкала УР відображає особистісний рівень прояву психічної ригідності, виражений в позиції, відношенні або установці на прийняття — неприйняття нового, необхідності змін самого себе — самооцінки, рівня домагань, системи цінностей, звичок і т.п. За значущими відмінностями в прояві установочної ригідності у різних вікових групах держслужбовців можуть лежати найрізноманітніші чинники, як організаційні (зовнішні), так і особистісні (внутрішні). За дослідженнями Г.В. Залевського на рівень УР також впливає вікові зміни, рівень освіти.

Розбіжності на рівні значимості $p < 0.01$ спостерігаються за шкалою СР. Шкала СР (сенситивна ригідність) відображає емоційну реакцію людини на нове, на ситуації, що вимагають якихось змін, зокрема відображає страх перед новим, антипатію до нового (свого роду неофобію). Цей особистісний рівень прояву психічної ригідності знаходить своє вираження в емоційному відношенні до відповідних вимог об'єктивної дійсності. У віковій групі 25-46 років частка осіб з низьким рівнем складала 7%, з помірним – 33%, з високим 54%, з дуже високим – 6%. У групі 47-64 роки — відповідно 8%, 63%, 25%, 4%. Отже частка осіб з високим рівнем сенситивної ригідності значно більша в молодшій віковій групі. Отже для них характерна втрата афективної гнучкості, переваження емоційної обмеженості.

Таким чином ми вивчили особливості ригідності у держслужбовців і визначили, що їм притаманна впертість, педантизм, стереотипії в поведженні і мисленні. У 58% з них виявлений високий рівень різних форм ригідної поведінки, який потребує корекційних вправ.

Література

1. Галажинский Э.В. Психическая ригидность как интегральный показатель степени открытости психологической системы (в контексте проблемы самореализации личности) // Сибирский психологический журнал. - 2002. - № 14. - С. 48-54
2. Залевский Г.В. Психическая ригидность в норме и патологии. Томск: Изд-во Том. ун-та, 1993. - 272 с
3. Левитов Н.Д. Психические состояния персеверации и ригидности // Вопросы психологии. - 1971. - №5. - С. 133 - 141.
4. Надирашвили Ш.А. Установка и деятельность. — Тбилиси: «Мецниереба», 1987. - 362 с.
5. Элиава Н.Л. Мыслительная деятельность и установка /Исследование мышления в советской психологии. - М.: Наука, 1966. - С. 293-317.
6. Яристый М. В. Територіальна організація влади. // Ефективність державного управління в контексті глобалізації та євро інтеграції : Матер:н.- п. конф. / За ред. В. Лугового, В. Князева. – К.: Вид-во НАДУ, 2003. – Т.1. – С. 376-378
7. Luchins A. S., Luchins E. II. Rigidity of behavior. - Eugene Oregon, 1959. - 623 p.
8. Lankes W. Perseveration //Brit. Journ. Psych., 1951. - V.17.
9. Pitcher B., Stacey C. Is einstellung rigidity a general trait? //Journ. Abnorm. Soc. Psych, 1954.
10. Jackson D., Messic S., Solley C. How rigid is the authoritarian //Journ. Abnorm. Soc. Psych, 1954. - V.17.